

Barbara Polak

Podstawy teorii kształcenia

SZCZECIN 2013

Autor

Barbara Polak

Projekt okładki

Olga Sielicka

Redakcja techniczna i korekta

Małgorzata Pawłowska, Marlena Podkowa

© Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część publikacji nie może być reprodukowana ani przekazywana w żadnej postaci – elektronicznej, drogą fotokopii, nagrań, ani innej, bez pisemnego zezwolenia właścicieli praw autorskich. Szczecin 2013.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Publikacja jest finansowana z projektu „Szansa na przyszłość. Studia Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna” współfinansowanego z Unii Europejskiej ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, Poddziałanie 3.3.2

ISBN 978-83-61082-81-1

Nakład 100 egz.

Wydawca

Szczecińska Szkoła Wyższa Collegium Balticum

ul. Mieszka I 61C

71-011 Szczecin

Druk

volumina.pl Daniel Krzanowski

ul. Ks. Witolda 7-9

71- 063 Szczecin

SPIS TREŚCI:

WSTĘP	5
ROZDZIAŁ 1. PRZEDMIOT I ZADANIA DYDAKTYKI	9
1.1. Pojęcie dydaktyki i jej rozwój.....	9
1.2. Podstawowe pojęcia terminologiczne w teorii kształcenia.....	11
1.3. Dorobek i tradycja w dydaktyce polskiej oraz współczesne jej tendencje.....	16
ROZDZIAŁ 2. CELE KSZTAŁCENIA I ZNACZENIE WARTOŚCI W PROCESIE EDUKACJI.....	19
2.1. Przemiany edukacji szkolnej a cele kształcenia.....	19
2.2. Wartości i ich znaczenie w procesie kształcenia.....	20
2.3. Ogólne cele kształcenia.....	22
2.4. Taksonomia celów kształcenia.....	25
ROZDZIAŁ 3. TREŚCI KSZTAŁCENIA	27
3.1. Programy szkolne i treści kształcenia.....	27
3.2. Kryteria doboru treści kształcenia ich interdyscyplinarny charakter.....	29
3.3. Współczesne tendencje przemian w treściach kształcenia.....	31
ROZDZIAŁ 4. PROCES KSZTAŁCENIA JAKO ZINTEGROWANE DZIAŁANIE UCZENIA SIĘ I NAUCZANIA	33
4.1. Uczenie i nauczanie jako podstawa procesu kształcenia.....	33
4.2. Ogniwa procesu kształcenia.....	36
4.3. Integracja procesów nauczania i wychowania.....	38

ROZDZIAŁ 5. ZASADY KSZTAŁCENIA.....	41
5.1. Pojęcie i klasyfikacja zasad.....	41
5.2. Charakterystyka zasad kształcenia.	42
5.3. Wdrożenie zasad w procesie kształcenia.	51
ROZDZIAŁ 6. METODY KSZTAŁCENIA.....	53
6.1. Pojęcie, rozwój i podział metod nauczania.....	53
6.2. Funkcje metod nauczania.....	55
6.3. Kryteria doboru metod nauczania.....	55
6.4. Metody aktywizujące jako współczesna alternatywa skutecznej edukacji (innowacje pedagogiczne).	56
ROZDZIAŁ 7. ŚRODKI DYDAKTYCZNE W PROCESIE KSZTAŁCENIA.....	63
7.1. Pojęcie środków dydaktycznych, podział i ich funkcje.....	63
7.2. Rola środków kształcenia w procesie edukacji.....	67
ROZDZIAŁ 8. ZNACZENIE PRZYGOTOWANIA NAUCZYCIELA DO ZAJĘĆ EDUKACYJNYCH.....	69
8.1. Formy zajęć edukacyjnych a przygotowanie merytoryczne i metodyczne nauczyciela do ich prowadzenia.....	69
8.2. Scenariusze zajęć i ich struktura.....	71
8.3. Rola oceny i motywacji w procesie edukacji szkolnej.....	73
8.4. Nowy system oceniania.....	75
BIBLIOGRAFIA:.....	77

WSTĘP

Współczesna szkoła w Polsce wymaga od nauczyciela wiedzy, ale również umiejętności udzielania pomocy uczniom w jej poszukiwaniu, właściwej selekcji, opracowania, interpretacji i praktycznego stosowania.

Szkoła staje się miejscem kontaktów społecznych, źródłem poznania wartości i kształtowania postaw.

Proces edukacji to wszechstronny rozwój dziecka, młodzieży w oparciu o aktywność i rozumne pełne troski działania pedagoga. Zmieniająca się szkoła to wspólny wysiłek ucznia i nauczyciela oparty o innowacje pedagogiczne, twórcze rozwiązywanie w zakresie celów, treści i zadań dydaktyczno-wychowawczych.

Sprostanie tym wymogom oznacza dla przyszłych i ustawicznie kształcących się pedagogom zdobycie pełnej wiedzy z zakresu podstaw teorii kształcenia. Wiedza pozwoli na doskonalenia umiejętności wspierania i rozwijania samodzielności uczestników procesów pedagogicznych a także motywować ich do działań na rzecz uczenia się przez całe życie. Znajomość treści przedmiotu pozwoli doskonalić kompetencje społeczne nauczyciela, utrzymywać i rozwijać prawidłowe więzi z zespołem klasowym i środowiskiem lokalnym. Zdobyta wiedza, umiejętności i kompetencje społeczne staną się źródłem projekcji własnych działań zawodowych. Odpowiedzialności za przygotowanie i wykonanie zadań dydaktyczno-wychowawczych.

Opracowane treści skryptu przygotowane dla studentów mają na celu przekazanie podstawowych wiadomości przed-

miotu oraz pobudzenia do kreatywnego, twórczego i innowacyjnego ich doskonalenia w trakcie pracy zawodowej.

Skrypt składa się z ośmiu rozdziałów, które merytorycznie odzwierciedlają kolejność treści programowych wykładów z zakresu podstaw teorii kształcenia.

Rozdział pierwszy to wiedza poświęcona pojęciu dydaktyki oraz tradycją dydaktyki polskiej jako nauki. Zawiera również omówienie odbudowy i strukturę teorii kształcenia.

W rozdziale drugim zaprezentowano cele kształcenia z podkreśleniem znaczenia wartości. Wyjaśnione zostały podstawy taksonomii celów kształcenia.

Trzeci rozdział jest prezentacją treści kształcenia podaje kryteria doboru treści i uwzględnia współczesne tendencje przemian.

Kolejny rozdział czwarty omawia proces kształcenia, analizuje proces uczenia w różnych aspektach. Wyjaśnia proces nauczania oraz kształcenie w ujęciu systemowym.

W piątym rozdziale ujęto zasady kształcenia wraz z ich charakterystyką i realizacją procesie kształcenia.

Rozdział szósty zawiera podział metod kształcenia i ich charakterystykę. Szczególną uwagę zwrócono na metody aktywizujące jako współczesną alternatywę skutecznej edukacji.

Rozdział siódmy jest prezentacją i opisem znaczenia środków dydaktycznych w procesie kształcenia.

Ostatni rozdział ósmy zawiera opis znaczenia przygotowania nauczyciela do zajęć edukacyjnych różnego typu. Motywacja i właściwa ocena ucznia w procesie edukacji zaprezentowana została jako element skutecznej drogi i jakości efektywności kształcenia.

W opracowaniu publikacji wykorzystano najnowszą literaturę przedmiotu podaną w bibliografii oraz w przypisach. Autorka w oparciu o własną praktykę pedagogiczną, wieloletnie doświadczenie nauczycielskie, zróżnicowane co do typu szkół i prowadzonych przedmiotów psychopedagogicznych w kształceniu nauczycieli dzieli się własnymi przemyśleniami dydaktycznymi z nadzieją, że służyć to będzie twórczej pasji samorealizacji w zawodzie.

Barbara Polak

ROZDZIAŁ 1

PRZEDMIOT I ZADANIA DYDAKTYKI

1.1. Pojęcie dydaktyki i jej rozwój

Wraz z rozwojem społeczeństw wzrastającej roli potrzeby nauczania i ucznia termin dydaktyka zmienił swoje znaczenie.

Dydaktyka jest nauką o kształceniu i samokształceniu. Nazwa dydaktyka pochodzi z języka greckiego, w którym *didaktikos* oznacza pouczający, a *didasko* – uczyć¹. Terminu tego po raz pierwszy użyto w Niemczech na początku XVII, rozumiano go jako sztukę nauczania, podkreślano jej znaczenie praktyczne. Jan Amos Komeński (1592-1670) w wielkim dziele pod tytułem *Wielka dydaktyka* podkreślił jej znaczenie jako praktyczne umiejętności nauczyciela w procesie nauczania w ścisłym powiązaniu z wychowaniem.² Początek XIX stulecia w opracowaniu Jana Fryderyka Herberta (1776-1841) wybitnego pedagoga i filozofa niemieckiego przynosi nowe teoretyczne opracowanie dydaktyki.

Stanowi ono spójną wewnątrznie teorię nauczania wychowującego.³ Przełom wieku XIX i XX pod wpływem haseł „nowej szkoły”, głoszonych między innymi przez Johna Deweya (1859-1952) przynosi idee uczenia się aktywnego przez działanie. Zwolennicy tego kierunku eksponowali czynności

¹ F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2007, s. 13.

² J.A. Komeński, *Wielka dydaktyka*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1956, s. 76-77.

³ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo PWN,

uczniów, skupiali się na ich twórczej roli w procesie uczenia się ten okres traktuje dydaktykę jako teorie uczenia się podkreśla i analizuje czynności uczenia w procesie uczenia się.⁴

Dydaktyka w Słowniku języka polskiego redakcją Witolda Doroszewskiego ma dwa znaczenia: 1) dział pedagogiki traktujący o metodach nauczania 2) pouczanie, moralizowanie.⁵ W opracowaniach encyklopedycznych pojęcie dydaktyki określane jest szerzej – wielopłaszczyznowo. *Wielka Encyklopedia Powszechna* PWN zamieszcza ujęcie tego hasła w opracowaniu Wincentego Okonia: „nauka o nauczaniu i uczeniu się”. Dydaktyka bada zagadnienia ogólne odnoszące się do postaw nauczania wszystkich przedmiotów, dydaktyka szczegółowa zwana też metodyka, zajmuje się specyficznymi zagadnieniami nauczania wybranego przedmiotu lub grupy przedmiotów (...). Dydaktyka zajmuje się badaniem celów i treści kształcenia (uczenie się i nauczanie); dydaktyka ma charakter prakseologiczny – jest słusznościową teorią efektywnego nauczania. Problemy podejmowane przez dydaktykę dotyczą celów, treści i metod nauczania.⁶

Obecnie dydaktykę rozumiemy jako naukę o nauczaniu i uczeniu się. Pełni ona funkcję diagnostyczną – określa i dostarcza wiedzę o stanie faktycznym w obrębie przedmiotu badań. Badając i analizując prawidłowości rządzące procesem

Warszawa 1984, s. 10.

⁴ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 15.

⁵ W. Doroszewski, *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo WP Warszawa 1960, s. 482.

⁶ W. Okoń, *Wielka Encyklopedia Powszechna*, Wydawnictwo PWN, t. 3, Warszawa 1964, s. 212.

nauczania i uczenia się spełnia funkcję diagnostyczną.⁷ Zbierając można stwierdzić, że dydaktyka spełnia dwojakiego rodzaju funkcję; teoretyczne i praktyczne. Prezentując jej zadania można przyjąć następujące jej określenie:

- dydaktyka jest nauką o nauczaniu i uczeniu się tworzy system twierdzeń w zakresie nauczania i uczenia się;
- inspiruje i wskazuje sposoby przekształcania procesu edukacji szkolnej;
- podaje skuteczne zasady i metody, określa warunki właściwej realizacji celów i zadań dydaktycznych formułuje reguły metodycznie poprawnej pracy nauczyciela;
- bada i ustala najkorzystniejsze formy organizacyjne nauczania oraz wykorzystanie środków dydaktycznych i ich wpływu na jakość efektywnego procesu kształcenia.

1.2. Podstawowe pojęcia terminologiczne w teorii kształcenia

Podstawowe pojęcia w teorii kształcenia to następujące terminy: uczenie się, nauczanie, kształcenie, samokształcenie.

Uczenie się

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji uczenia się. Istnieje zgoda, że uczenie się jest procesem co oznacza długotrwałe, zamierzone ściśle ze sobą powiązane czynności. Ważne jest rozumienie tego pojęcia w ujęciu wieloaspektowym: dydaktycznym, psychologicznym i fizjologicz-

⁷ J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 13.

nym.

W celu określenia istotnych cech procesu uczenia się autorka opracowania przedstawi jego rozumienie w oparciu o określenia znanych polskich dydaktyków. Wincenty Okoń uczenie się definiuje następująco: „uczenie się jest procesem w toku którego na podstawie doświadczenia, poznania i ćwiczenia – powstają nowe formy zachowania się i działania lub ulegają zmianą formy wcześniej nabyte”.⁸

Ważne podkreślenie Wincentego Okonia mówiące o prawidłowości uczenia się podmiotu to wielostronność aktywności obejmująca aktywność intelektualną, emocjonalną i praktyczną.⁹

Zygmunt Włodarski określa uczenie się jako „proces zachodzący w układzie nerwowym, a którego efektem są zmiany w zachowaniu” albo „uczenie się to nabywanie doświadczeń wyrażające się w modyfikacji zachowania”¹⁰ Uczenie się to inaczej zdobywanie wiadomości i umiejętności potrzebnych w życiu człowieka i jego funkcjonowaniu społecznym. Takie znaczenie nadaje uczeniu Czesław Kupisiewicz pisząc, że jest to „proces zamierzonego nabywania przez uczący się podmiot określonych wiadomości, umiejętności i nawyków, dokonujący się w toku bezpośredniego i pośredniego poznania rzeczywistości. Zakładamy przy tym, że czynnikami wyzwajającymi ów proces są dostatecznie silne motywy uczenia się, a jego rezulta-

⁸ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo PWN Warszawa 1987, s. 56.

⁹ Ibidem, s. 196.

¹⁰ Z. Włodarski, *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1980, s. 14- 17.

tem jest wzrost posiadanego zasobu wiedzy i sprawności, wywierający wpływ na poglądy, przekonania, postępowanie i ogólny rozwój jednostki słowem – na jej zachowanie”.¹¹ Podsumowaniem procesu uczenia się właściwe wydaje się ujęcie go w tabeli według Franciszka Bereźnickiego¹².

PROCES UCZENIA SIĘ	
Cechy	Planowość (świadomość, celowość, systematyczność), wielostronna aktywność osoby uczącej się, złożoność (wieloczynnościowość), ukierunkowanie na wynik, różnorodność sposobów i form uczenia się.
Czynniki	Pozytywna motywacja, bodźce, środowisko, zdolności.
Rezultaty	Przyrost i zakres wiadomości i sprawności modyfikujący zachowanie się jednostki, rozwój uzdolnień i postaw.
Przedmiot	Rzeczywistość społeczna, przyrodnicza, techniczna i kulturowa.

Nauczanie

Wieloznaczne definiowanie tego pojęcia wynika z różnorodnych form i warunków życia człowieka w rodzinie, w szkole i społeczeństwie.

W dydaktyce najczęstszym określeniem nauczania jest

¹¹ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki...*, op. cit., s. 17.

¹² F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, s. 22.

przypisanie nauczaniu organizowania go i bezpośredniego kierowania procesem uczenia się.

Wincenty Okoń rozumie nauczanie jako „planową systematyczną pracę nauczyciela z uczniami, polegającą na wywoływaniu i utrwalaniu zmian w ich wiedzy postępowania i całej osobowości – pod wpływem uczenia się i opanowania wiedzy, przeżywania wartości i własnej działalności praktycznej”.¹³

Z definicji Wincentego Okonia wynika, że nauczanie to nabywanie wiedzy i umiejętności, ale również rozwijanie zdolności i zainteresowań oraz rozwijanie osobowości i postaw moralnych. Można wnioskować, że nauczanie to także wychowanie. Wincenty Okoń potwierdza wcześniejsze poglądy Bogdana Nawroczyńskiego, który definiując nauczanie przyjmuje określenie oddziaływania zmierzającego do tego aby wychowanek przyswoił sobie wiadomości i umiejętności, aby wykształcił się na odpowiednich dobrach kultury.¹⁴ Przez nauczanie rozumieamy wspólne działania nauczyciela i uczniów, powinno ono mieć charakter świadomego współdziałania uczniów i nauczycieli. Nauczanie jest procesem bardzo złożonym warunkowanym wieloma czynnikami oraz czynnościami. Przebieg nauczania decyduje o kształtowaniu postaw, przekonań oraz systemu wartości które zdobywa uczeń.

¹³ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 55.

¹⁴ B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, Wydawnictwo Ossolineum Wrocław 1957, s. 41.

Kształcenie

Kształcenie rozumiane jest jako nauczanie i uczenie. Przyjmuje się, że kształcenie organizowane jest przez instytucje, szkoły, zakłady pracy, organizacje społeczne. Kształcenie ma charakter planowy, wielostronny, ukierunkowane jest na realizację określonych celów i wymaga systematycznego i długotrwałego wysiłku. Kształcenie rozwija sprawności umysłowe, zdolności, zainteresowania i zamiłowania. Rezultatem kształcenia jest wykształcenie. Wincenty Okoń traktując kształcenie jako proces prowadzący do wykształcenia odnoszący się do zmian całej osobowości stwierdza, że zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo instrumentalną, która wiąże się z poznawaniem świata i jego przekształcaniem, jak i stronę aksjologiczną, która polega na kształtowaniu postaw i systemów wartości.¹⁵ Kształcenie może być ogólne lub zawodowe. Można przyjąć, że kształcenie jest przygotowaniem człowieka w społeczeństwie, w świecie przyrody, techniki i kultury. Kształcenie powinno dać jednostce umiejętność i odczucie potrzeby do samokształcenia i samokształtowania.

Samokształcenie

Samokształcenie należy rozumieć jako proces uczenia się, prowadzony świadomie i samodzielnie przez osobę uczącą się. W słowniku pedagogicznym Wincenty Okoń podaje następującą definicję samokształcenia...” osiągnięcie wykształcenia poprzez działalność, której treść, cele, warunki i środki ustala sam podmiot... Ideałem samokształcenia jest, aby przekształci-

¹⁵ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 55-56.

ło się ono w stałą potrzebę życiową człowieka oraz stanowiło oparcie dla kształcenia ustawicznego”.¹⁶ Józef Półturzycki formułuje dwa nowe pojęcia wynikające z samokształcenia są to samowychowanie i samouctwo.

„Proces samokształcenia o przewadze celów i treści wychowawczych w zakresie cech charakteru, postaw, uznawanych wartości i ideałów określany jest także jako samowychowanie. Samodzielne zdobywanie wiedzy w zakresie podstawowym oraz prostych umiejętności zawodowych nazywane jest samouctwem”.¹⁷

1.3. Dorobek i tradycja w dydaktyce polskiej oraz współczesne jej tendencje

Dorobek i tradycja dydaktyki polskiej opiera się o opracowania i dorobek wybitnych polskich uczonych. Zamieszczona tabela pozwoli poznać nazwiska i dzieła tych wybitnych polskich dydaktyków.

Tabela 2. Najwybitniejsi polscy dydaktycy okresu przedwojennego i międzywojennego.

Lp.	Imię i nazwisko	Najważniejsza pozycja – praca opublikowana	Myśl przewodnia
1.	Kazimierz Twardowski	Zasadnicze pojęcia dydaktyki i	Umiejętność, która podaje

¹⁶ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo PWN Warszawa 1975, s. 257.

¹⁷ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 159.

		logiki do użytków w seminariach nauczycielskich i w nauce prywatnej	zasady i sposoby nauczania, nazywa się dydaktyką. Pionier teorii dydaktycznej.
2.	Kazimierz Sośnicki	Dydaktyka ogólna. Ogólne założenia podręczników szkolnych	Dydaktyka to teoria kształcenia. Określa cele nauczania. Podkreśla rolę kultury i wartości w wychowaniu człowieka.
3.	Bogdan Nawroczyński	Zasady nauczania	Uczenie i nauczanie to powiązanie, które stanowi podstawę procesu kształcenia i nowoczesnej dydaktyki.
4.	Jan Władysław Dawid	O duszy nauczyciela. Zasób umysłowy małego dziecka.	Nauczyciel to człowiek wrażliwy, pełen empatii, kochający dziec-

			ko, rozumieją- cy jego potrze- by.
--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne.

W okresie powojennym i obecnie czołowe miejsca w dydaktyce polskiej zajmują: Wincenty Okoń, Czesław Kupisiewicz, Władysław Zaczyński, Ludwik Bandura, Romana Miller, Józef Pólturzycki, Bogdan Suchodolski, Franciszek Bereźnicki, Zygmunt Mysłakowski, Stanisław Palka, Krzysztof Kruszewski, Bolesław Niemierko, Kazimierz Denek.

Dzięki ich badaniom i publikacjom, które stanowią trwałą dorobek naukowy polskiej teorii kształcenia można przyjąć, że współczesna dydaktyka jest nauką empiryczno-analityczną zajmuje się opisem i wyjaśnianiem faktów, zjawisk i procesów zachodzących w rzeczywistości szkolnej i społecznej.

W dydaktyce wyraźnie występuje orientacja określana humanistyczną. Wskazuje ona na konieczność uznania podmiotowości nauczycieli i uczniów, ich partnerstwo, dialog i pełną aktywność w realizacji celów i treści złożonego, trudnego w realizacji codziennej procesu kształcenia.

ROZDZIAŁ 2

CELE KSZTAŁCENIA I ZNACZENIE WARTOŚCI W PROCESIE EDUKACJI

2.1. Przemiany edukacji szkolnej a cele kształcenia

Ostatnie lata przemian w funkcjonowaniu państwa i społeczeństwa pociągnęły za sobą konieczność reformy systemu edukacji. Tadeusz Lewowicki formułuje siedem podstawowych idei, które określają przemiany współczesnej oświaty. Są to następujące idee: „Zbliżenie edukacji do rzeczywistego życia, potrzeb społecznych i indywidualnych jako wskazania podstawowe. Szkoła nie powinna tylko nauczać ale rozwijać własną aktywność edukacyjną uczniów, służyć ich samorozwojowi i samorealizacji, a obok procesu nauczania należy realizować wdrożenie uczniów do samodzielnego zdobywania wiedzy, do samokształcenia”.¹⁸

Ważnym elementem przemian oświaty staje się troska o to by edukację uczynić radosną i interesującą, by rozwijać zainteresowania i pobudzać motywację ucznia do poznawania wiedzy o świecie, społeczeństwie, przyrodzie i kulturze. Te przemiany będą zachodzić w warunkach demokracji i uspołecznienia oświaty. Zarządzanie i kierowanie oświatą musi opierać się na realizacji procesu edukacyjnego. Elastyczność to kolejna potrzeba systemu edukacji- pozwoli to pedagogom na aktywność i innowacyjność w prowadzeniu procesu kształcenia.

Przemiany edukacji szkolnej to temat bardzo szeroki,

¹⁸ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*, Wydawnictwo WPUW, Warszawa 1994, s. 29.

liczne publikacje, dysputy naukowe przekonują o konieczności i potrzebie rekonstrukcji i modernizacji celów współczesnej szkoły. Wykształcenie człowieka zawiera wiele elementów, cech i wartości. Śledząc współczesne publikacje, badania, które systematycznie wzbogacają cele działalności oświatowej i mogą inspirować pracę nauczyciela przyjąć wskazania wynikające z wytycznych sformułowanych przez Komitet Ekspertów pod kierunkiem Jana Szczepańskiego. Wskazania są następujące:

- „stałe dążenie do rozwijania, doskonalenia i wzbogacania osobowości człowieka w kierunku uznawanych powszechnie wartości;
- przygotowanie do wykonania zawodu, pracy i obowiązków;
- aktywny udział każdego człowieka w kulturze narodowej, w poznaniu jej dziedzictwa i kształtowanie jej aktualnego oblicza;
- aktywność edukacyjna uwzględniająca potrzeby indywidualne czyli rozwój poprzez samokształcenie”.¹⁹

W efekcie takiego kształcenia możemy przyczynić się do ukształtowania mądrego człowieka, wrażliwego i refleksyjnego obywatela, aktywnego społecznie, doskonalącego siebie i wzbogacającego swoje życie wewnętrzne – moralne.

2.2. Wartości i ich znaczenie w procesie kształcenia.

Wartości w współczesnym ujęciu społecznym i humanistycznym mają służyć człowiekowi jego wyborom, stanowić co

¹⁹ *Założenia i tezy raportu o stanie oświaty*, Wydawnictwo Komitet Ekspertów, Warszawa 1973, s. 13-14.

цени, uważa za ważne w życiu. Potrzeby człowieka zaspakajane przez wartości, stają się siłą sprawczą ludzkiego działania. Edukacja ku wartościom to proces bardzo skomplikowany i wymagający zaistnienia wielu warunków, zarówno zewnętrznych w środowisku rodzinnym, szkolnym i społecznym jak i wewnętrznym tkwiącym w osobowości człowieka. Wartość to wyraz pochodzenia niemieckiego „Wert” i „Würde” co oznacza godność, honor a także godny i wartościowy.

Wartości to termin wieloznaczny, ich odpowiednikami są dobro, prawda, piękno, użyteczność, wolność, odpowiedzialność, miłość, przyjaźń, zdrowie, rodzina, praca. Wartości są przedmiotem analiz wielu nauk: filozofii, psychologii, socjologii, ekonomii, teorii wychowania, religii.

W aksjologii termin ten oznacza wszystko, co cenne, godne pożądania lub wyboru co stanowi ostateczny cel ludzkich dążeń.²⁰

Znamienną jest wypowiedź Bogdana Suchodolskiego, który stwierdził: „jest rzeczą zastanawiającą, jak łatwo z teorii i praktyki edukacyjnej zniknęła problematyka wartości, niekiedy nawet zupełnie”.²¹

Zagadnienia wartości, ich uwzględnienie w procesie edukacji stało się nagłym problemem w świecie nauki, a przede wszystkim wyzwaniem dla praktyki pedagogicznej. Potwierdzeniem tego stwierdzenia mogą być słowa Kazimierza Denka, który stwierdza, że „dla dobra optymalnego procesu dydaktyczno-wychowawczego wartości i cele edukacji szkolnej

²⁰ *Słownik etyczny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1980, s. 259.

²¹ J. Wojnar, *Rozmowa z profesorem Bogdanem Suchodolskim*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1991, nr 3.

są nadrzędnym punktem odniesienia, a edukacja ujmowana w kategoriach wartości i celów staje się podstawową nadzieją na naprawienie wspólnej zagrożonej cywilizacji”.²²

Wartości stanowią w procesie kształcenia źródło właściwego i wszechstronnego rozwoju osobowości człowieka.

2.3 Ogólne cele kształcenia

Doceniając znaczenie celów dla teorii i praktyki kształcenia, ważne jest zdefiniowanie i rozumienie pojęcia cel. W słowniku języka polskiego cel określany jest jako „to do czego się zmierza dąży; to, co się chce osiągnąć, a także jako przedmiot (rzecz lub osoba) zamierzonych działań, punkt centralny jakiejś akcji, obiekt”.²³

W encyklopedii pedagogicznej cele kształcenia i wychowania rozumiane są jako „najogólniejsza wizja pożądanych właściwości fizycznych, umysłowych, społecznych, kulturowych i duchowych jednostki ludzkiej, które chce się uzyskać poprzez tworzenie odpowiednich warunków indywidualnego rozwoju i jego stymulowanie, zwłaszcza w systemie oświatowo – wychowawczym zarówno na lekcji szkolnej, jak i poprzez inne formy kształcenia oraz zabiegi mające na celu przyswajanie uczniowi i wychowankom nie tylko wiedzy i związanych z nią umiejętności, ale też poglądów, przekonań orientacji i motywacji”.²⁴ W Nowym słowniku pedagogicznym Władysław

²² K. Denek, *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Wydawnictwo Adam Marsza-łek, Poznań-Toruń 1994, s. 11.

²³ *Słownik języka polskiego*, t. 1, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978, s. 235.

²⁴ W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo PWN,

Okoń określa cele edukacji i cele systemu oświaty jako „świadome założone skutki, które społeczeństwo pragnie osiągnąć przez funkcjonowanie systemu oświaty, zależne one zatem od charakteru każdego społeczeństwa i jego systemu oświaty”.²⁵ Precyzując te cele autor dodaje, że: „W społeczeństwie demokratycznym wartość naczelną stanowi dobro człowieka, jego szczęście i wszechstronny rozwój, stąd i cele systemu oświaty ukierunkowane są na te wartości. Obejmują one uzyskanie przez każdą jednostkę możliwie wysokiego poziomu kwalifikacji zawodowych, zapewnienie każdemu możliwości aktywnego uczestnictwa w demokracji oraz twórczego udziału w życiu kulturalnym”.²⁶

Kazimierz Denek, cele kształcenia określa jako świadome zamierzone działania, które chcemy osiągnąć w procesie dydaktyczno – wychowawczym: „są to sensowne, świadome, z góry oczekiwane planowane, a zarazem w miarę konkretne efekty systemu edukacji szkolnej. Są one projekcją przyszłości.”²⁷

Podobnie określa istotę celów kształcenia Józef Półturycki: „przez cele edukacyjne, a zwłaszcza cele kształcenia należy rozumieć oczekiwany stan świadomego działania podmiotu edukacyjnego, który to stan wyrażać się może w zmianach wiedzy uczestników procesu kształcenia. Zmiany te są złożone jako zadania form i instytucji kształcących, które orga-

Warszawa 1993, s. 54.

²⁵ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1988, s. 49.

²⁶ *Ibidem*, s. 59- 60.

²⁷ K. Denek, *Wartości i cele...*, op. cit., s. 35.

nizują przekaz wiadomości, przyswajanie cech osobowościowych u osób objętych procesem edukacyjnym”.²⁸

Czesław Kupisiewicz ogólne cele kształcenia określa następująco: „cel główny to zapewnienie uczniom optymalnego rozwoju intelektualnego może on być zrealizowany poprzez:

- zaznajomienie uczniów z podstawami usystematyzowanej wiedzy o przyrodzie, społeczeństwie, technice i kulturze w zakresie umożliwiającym rozumienie najważniejszych rzeczy, zjawisk, wydarzeń i procesów oraz operatywne posługiwanie się tą wiedzą przy przekształcaniu fragmentów rzeczywistości, dostosowanymi do możliwości dzieci i młodzieży;
- rozpoznanie zainteresowań i zdolności poznawczych uczniów, a mianowicie ich krytycznego myślenia, uwagi, wyobraźni, pamięci, fantazji i różnorodnych umiejętności praktycznych;
- kształtowanie u dzieci i młodzieży akceptowanego społecznie systemu wartości, systemu spójnych merytorycznie i logicznie poglądów i przekonań, wyznaczających stosunek do świata oraz ukierunkowujących ich postępowanie;
- wdrażanie uczniów do samokształcenia;
- zaznajomienie uczniów z ogólnymi podstawami produkcji i organizacji pracy w zakresie najważniejszych dziedzin wytwórczości oraz w umiejętności posługiwania się najprostszymi narzędziami i maszynami”.²⁹

²⁸ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 43.

²⁹ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki...*, op. cit., s. 53-56.

2.4. Taksonomia celów kształcenia

Sposobem zwiększającym ukierunkowanie i skuteczność działania pedagoga może być taksonomia celów nauczania i wychowania. „Sam termin taksonomia zaczerpnięty został z biologii gdzie oznacza naukę o zasadach klasyfikacji gatunków zwierzęcych i roślinnych (pochodzi z greckiego taksis – układ, porządek, nomos – prawo)”.³⁰ Autorzy taksonomii wskazują na dziedziny celów określają je jako poznawcze, emocjonalne i psychomotoryczne. Dziedzina poznawcza w opracowaniach Kazimierza Denka zawiera sześć kategorii:

1. „wiadomości
2. analiza
3. synteza
4. zrozumienie
5. zastosowanie
6. ocena”.³¹

Druga dziedzina jako sfera emocjonalna zawiera pięć kategorii taksonomicznych:

1. Percepcja, zaangażowanie, zainteresowania
2. Działanie, receptywność społeczna
3. Wartościowania, przystosowania adaptacji społecznej
4. Organizacja, kompleksowość (wysiłek, filozofia życia)
5. Wybór systemu, ocena, doświadczenia etyczne.

³⁰ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 51.

³¹ K. Denek, *Wartości i cele...*, op. cit., s. 56.

Trzecia dziedzina, psychomotoryczna, zawiera również pięć kategorii:

1. Percepcja
2. Dyspozycja, nastawienie, zamiar
3. Działanie, kierowanie, naśladownictwo, manipulacja
4. Automatyzacja, precyzja,
5. Koordynacja – działanie kompleksowe³².

Cele formułowane w oparciu o taksonomię mogą służyć zdobywaniu przez uczniów kwalifikacji wielowymiarowych; zawodowych, społecznych, moralnych, przygotowania do pracy i życia. Doceniając użyteczność i potrzebę taksonomii, w praktyce jej wykorzystanie jest niewielkie. Można przypuszczać, że brak jeszcze pełnej wiedzy i umiejętności jej wykorzystania w edukacji szkolnej.

³² Klasyfikację przygotowano na podstawie wiadomości zawartych u Okonia, *Elementy dydaktyki szkoły wyższej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1971, s. 324-329.

ROZDZIAŁ 3

TREŚCI KSZTAŁCENIA

3.1. Programy szkolne i treści kształcenia

W pracy nauczyciela ważnym dokumentem jest program kształcenia. Określa on ich powinności i daje zbiór tematów z wybranych obszarów wiedzy, które ma pokazać nauczyciel uczniom a oni powinni przyswoić sobie ich treść. W pedagogice i oświacie Wincenty Okoń proponuje używanie terminu „program szkolny lub program kształcenia, który „wyznacza czynności dwustronnie, a więc czynności uczniów i kierujących tymi czynnościami nauczycieli, a jeszcze inaczej mówiąc o treści kształcenia, czyli nauczania i uczenie się”.³³

Autorka podstawowej pracy o programach i treściach kształcenia Alicja Siemak-Tylikowska tak definiuje pojęcie programu: „ogólne sformułowania celów nauczania poszczególnych przedmiotów: materiały nauczania najobszerniejsza część programu przedstawiona jako zbiór działań tematycznych, tematów i podtematów z wybranych dziedzin wiedzy: uwagi o realizacji materiału, mające zwykle postać krótkich, ogólnych wskazówek dotyczących metod, form, środków nauczania danego przedmiotu”.³⁴

Krzysztof Kruszewski określając znaczenie terminu „program szkolny” przyjmuje: „są to wszystkie dokumenty i polecenia składające się na instrukcję normującą pracę szkół i nauczycieli ukierunkowaną na doprowadzenie uczniów do

³³ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 88.

³⁴ A. Siemak-Tylikowska, *Podstawy teorii doboru treści kształcenia*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1985, s. 17.

osiągnięcia założonych celów programowych”.³⁵Najczęściej struktura wewnętrzna programów kształcenia ma następujący układ:

- ideał i cele kształcenia,
- tematy (hasła programowe składające się na materiał nauczania według typów szkół i klas i przedmiotów nauczania),
- uwagi o sposobach realizacji (instrukcja zawierająca metodyczne wskazania dla nauczyciela).

Wraz z reformą systemu oświaty (1999) wprowadzono podstawy programowe, które są zasadniczym dokumentem regulującym działania edukacyjne. Wydawane są one przez MEN i „określają, jakim celom ma służyć i jakie zadania realizować kształcenie szkolne, wskazuje w ten sposób, że całość nauczania ma sprzyjać rozwojowi ucznia, a nie ograniczać się do tak zwanej realizacji materiału. Zawierają także kanon podstawowych treści nauczania: precyzują, jakie sprawności i umiejętności powinien opanować uczeń w toku kształcenia: wskazują, jakim postawą powinno sprzyjać nauczanie i wychowanie w szkole. Zestaw opanowanej wiedzy, nabytych umiejętności oraz ukształtowanych postaw można nazwać kompetencjami, w które dany cykl kształcenia powinien wyposażyć absolwenta”.³⁶

Wraz z reformą systemu edukacji wzrasta możliwość autorskich programów kształcenia.

Te programy mogą tworzyć wybitni nauczyciele, prak-

³⁵ K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1997, s. 186.

³⁶ *Reforma systemu edukacji. Projekt*, Wydawnictwo MEN, Warszawa 1999, s. 41.

tycy wykorzystując podstawy programowe MEN, stanowi on bowiem trzon programowy. Program autorski może wprowadzić nowe koncepcje, cele czy treści, które w spójny, interesujący sposób uzupełniają podstawę programową lub wskażą nowatorskie, pedagogicznie wartościowe sposoby wdrażania celów i treści w procesie edukacji.

Treść nauczania, zwana też treścią kształcenia można określić jako zasób faktów, pojęć prawidłowych związków przekazywanych przez nauczyciela oraz bezpośrednio opanowanych przez ucznia.

Czesław Kupisiewicz przyjmuje, że na treść kształcenia „składa się całokształt podstawowych wiadomości i umiejętności z dziedziny nauki, techniki, kultury, sztuki oraz praktyki społecznej, przewidziany do opanowania podczas ich pobytu w szkole”.³⁷ Określając treści kształcenia Franciszek Bereźnicki podaje: „treściami kształcenia określa się system wzajemnie ze sobą powiązanych wiadomości, umiejętności, nawyków i doświadczeń”.³⁸

Treść kształcenia stanowi, zawartość mającą na celu przygotowanie ucznia do życia i pracy.

3.2. Kryteria doboru treści kształcenia ich interdyscyplinarny charakter

Analizując różne koncepcje i kryteria doboru kształcenia można uznać, że występują uniwersalne, które wymagają respektowania w każdym systemie dydaktycznym w każdym

³⁷ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki...*, op. cit., s. 65.

³⁸ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 69.

warunkach społecznych.

Kryteria uniwersalne uwzględniają następujące wymagania związane:

- „z dzieckiem i w ogóle z rozwijającym się człowiekiem poddawanym edukacji
- ze zmieniającym się społeczeństwem
- z rozwojem kultury w tym w głównym stopniu nauki”.³⁹

W literaturze pedagogicznej występuje wiele koncepcji doboru treści kształcenia. Ciekawa wydaje się koncepcja doboru kryteriów podana przez Kazimierza Konarzewskiego. Autor ten wyodrębnia cztery kryteria doboru materiału nauczania:

1. „Filozofia programu szkolnego
2. Kryterium interesu
3. Kryterium merytoryczne
4. Kryterium skuteczności dydaktycznej”.⁴⁰

Józef Półturzycki podaje następujące kryteria doboru treści kształcenia: „kryterium społeczno polityczne, tradycje kultury, rozwój psychofizyczny, kryterium aksjologiczno-teologiczne”.⁴¹

Podstawową przesłanką doboru treści kształcenia są cele kształcenia i wychowania przyjęte w danym systemie oświatowym. Można to ująć w dużym skrócie: wszechstronnie rozwinięty człowiek, wyposażony w wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne. Przygotowany do życia i pracy.

³⁹ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 69.

⁴⁰ S. Hessen, *Struktura i treść szkoły współczesnej*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1959, s. 47.

⁴¹ J. Półturzycki, *Dydaktyka.....*, op. cit., s. 69.

3.3. Współczesne tendencje przemian w treściach kształcenia

Ostatnie 30 lat funkcjonowania oświaty związane są z przemianami i przebudową szkolnictwa. Proces ten rozpoczął się w krajach zachodnich, a od 1990 roku objął także państwa Europy środkowej. W Polsce w 1999 roku reforma systemu edukacji dokonała przebudowę systemu kształcenia.

Przyniosło to odrodzenie i powrót do przekazu wartości w procesie kształcenia. Zmienia się dobór treści kształcenia w poszczególnych przedmiotach. Nowe zadania stają przed nauczycielem można je ująć następująco: trzeba uczyć młodzież prawdy o świecie, ludziach i historii, kształtować jej samodzielną aktywność.

Wejście Polski do Unii Europejskiej potrzeby życia, dyktowały konieczność wprowadzenia nauczania języków obcych.

Całość zmian dotyczy odejścia od systemu kształcenia encyklopedycznego na rzecz funkcjonalnego materializmu i utylitaryzmu. Rozpoczyna się batalia o jakość i efektywność kształcenia. Postuluje się rozwijanie myślenia i przygotowanie ucznia do samodzielnego rozwiązywania problemów własnych i społecznych.

„Propozycje zawarte w taksonomii realizują potrzebę takiego kształcenia, by uczniowie zdobywali wiadomości oraz umiejętności i jednocześnie rozumieli, czego i po co się uczą”.⁴² Nowe propozycje to praca z uczniem zdolnym, dobór indywidualnych treści kształcenia. Zgodnie z ideą programu

⁴² J. Półturzycki, *Dydaktyka*..., op. cit., s. 76

rozwoju społeczeństwa informatycznego w treściach nauczania wprowadza się nowy przedmiot informatyki. W programach i pracach programowych trwa intensywne poszukiwanie, skutecznych i potrzebnych treści kształcenia, mają one na celu wybory treści potrzebnych w życiu co oznacza, że mają być one użyteczne i wychowawcze.

ROZDZIAŁ 4

PROCES KSZTAŁCENIA JAKO ZINTEGROWANE DZIAŁANIE UCZENIA SIĘ I NAUCZANIA

4.1. **Uczenie i nauczanie jako podstawa procesu kształcenia**

W Polskiej literaturze pedagogicznej istnieje wiele różnych definicji określających proces kształcenia. Obecnie proces kształcenia obejmuje nauczanie i uczenie się. Przyjmuje się, że jest to systematyczne, planowe i długotrwałe powiązane czynności nauczyciela i bezpośrednio od nich zależnych czynności uczniów.⁴³

Czynności te realizowane są w formach postępowania właściwego różnym typom zajęć dydaktycznych i wychowawczych. W trakcie tego procesu łączy się nauczającą działalność nauczyciela z aktywnością poznawczą uczniów. Koniecznym warunkiem uczenia się według Bogdana Nawroczyńskiego jest aktywność uczącego się podmiotu.⁴⁴ Wincenty Okoń, uważa, iż jedną z podstawowych prawidłowości uczenia się jest wielostronna aktywność, obejmująca aktywność intelektualną, emocjonalną i praktyczną. Według Wincentego Okonia „uczenie się jest procesem, w toku którego na podstawie doświadczenia, poznania i ćwiczenia powstają nowe formy zachowania się i działania lub ulegają zmianom

⁴³ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 144-146.

⁴⁴ B. Nawroczyński, *Zasady...*, op. cit., s. 19.

formy wcześniej nabyte”.⁴⁵ Ponadto Wincenty Okoń wyróżnia cztery sposoby uczenia się: przyswajanie, odkrywanie, przeżywanie i działanie. Czesław Kupisiewicz uznaje, że uczenie się to „ proces zamierzonego nabywania przez uczący się podmiot określonych wiadomości, umiejętności i nawyków dokonujących się w toku bezpośredniego i pośredniego poznawania rzeczywistości.⁴⁶ Formy uczenia się można podzielić na indywidualne, grupowe i zbiorowe.

Józef Pólturzycki zauważa, że występują różne typy uczniów w zależności od tego jak przyswajają sobie wiedzę pamięciową i jak łączą ją z już posiadanym doświadczeniem jak też wykorzystują swą naukę. Określa on te typy uczniów następująco:

1. „Typ przenoszący – uczący się systematycznie każdej lekcji. Wyodrębnia i łączy jej treść z tym co już opanował. Wie sporo, spożytkowuje swą wiedzę, zajmuje często korzystne stanowisko, dyskutuje, spiera się
2. Z kolegami i wykładowcami.
3. Typ uczący się lekcjami – opanowuje pamięciowo każdą lekcję z osobna, jest pracowity i pilny ale pozbawiony uzdolnień, nie potrafi wytworzyć poglądu na całość, brak mu umiejętności syntezy, jego nauka w małym stopniu wpływa na zmianę stanowiska wobec otoczenia, nie spożytkowuje rezultatów uczenia się w swym środowisku.
4. Typ rozstrzelony – uczy się bezpośrednio, wydobywa zawsze sens całości, nie stara się przyswoić treści, które

⁴⁵ W. Okoń, *Nowy...*, op. cit., s. 124.

powinien zapamiętać, reprodukcja pamięciowa sprawia mu trudności, mało pilny, ale sprytny i inteligentny, zaskakuje oryginalnymi pomysłami”.⁴⁷ Ważnym zadaniem nauczyciela jest poznanie ucznia, ocena jak się on uczy, pomoc w poznaniu sposobów uczenia się i troska o zwiększenie tej aktywności. Ten element pracy nauczyciela stanowi ważny moment procesu nauczania. Nauczanie w słowniku pedagogicznym określa się jako „planową systematyczną pracę nauczyciela z uczniami mającą na celu wywołanie pożądanych, trwałych zmian w postępowaniu, predyspozycjach i całej osobowości, pod wpływem uczenia się, przeżywania wartości i działań praktycznych. Nauczanie jest działalnością intencjonalną, znaczy to, że jego intencją jest wywołanie uczenia się, jako czynności podmiotowej samych uczniów”.⁴⁸ W nowoczesnym procesie nauczania – uczenia się nauczyciel nie może ograniczać się do „przekazywania gotowej wiedzy, ale musi tak organizować i kierować pracą uczniów, aby mogli oni poznawać rzeczywistość poprzez aktywne spostrzeganie, samodzielne myślenie i działanie”.⁴⁹ Nowoczesny proces kształcenia (uczenie się i nauczanie) podporządkowany jest celom, które wyznaczają teraźniejszość i perspektywa przyszłości.

⁴⁶ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy...*, op. cit., s. 299.

⁴⁷ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 90.

⁴⁸ W. Okoń, *Słownik...*, op. cit., s. 194.

⁴⁹ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 187.

4.2. Ogniwa procesu kształcenia

Ogniwa procesu kształcenia mają charakter dyrektyw postępowania metodycznego nauczycieli. Wincenty Okoń wyróżnia dwa rodzaje toku pracy nauczyciela: podający i poszukujący. Ogniwa w procesie podającego toku pracy określa następująco:

1. „Przygotowanie do pracy (pozytywna motywacja).
2. Podanie nowego materiału.
3. Synteza przekazanego uczniom materiału (uporządkowanie, utrwalenie).
4. Kontrola stopnia opanowania przez uczniów przekazywanych im wiadomości”.

Ogniwa w poszukującym toku pracy dydaktycznej to:

1. Uświadomienie przez uczniów, pracujących pod kierownictwem nauczyciela trudności czyli problemu, który mają rozwiązać bezpośrednio.
2. Słowne określenie napotkanej trudności, uporządkowanie zarówno danych, jak i niewiadomych, które wiążą się z rozważanym problemem, gromadzą potrzebny materiał.
3. Formułowanie hipotez prowadzących do rozwiązania problemu.
4. Weryfikacja hipotez w oparciu o przygotowane źródła i materiały (czynności uczenia się są samodzielne, ale zawsze może liczyć na pomoc nauczyciela).
5. Zdobywanie nowych wiadomości ich utrwalenie

i zastosowanie”.⁵⁰

W opracowaniu autor zachodnich koncepcji w książce pod tytułem *Zasady projektowania dydaktycznego* pisze, że „ogniwa dydaktyczne wypełniające lekcję zaprojektowane są po to, żeby pomagać w uczeniu się i wspierać je, aby umożliwić uczniom przejście „od tego, co wiedzą” do osiągnięcia zdatności wyznaczonych na cele końcowe”.⁵¹

Składający się na nauczanie ogniwa powinny być integralnie powiązane z tym co zachodzi w uczeniu w trakcie edukacji. Według Okonia ogniwa procesu dydaktycznego są następujące:

1. „Przyciągnięcie uwagi.
2. Poinformowanie.
3. Pobudzenie przypomnienia materiału stanowiącego warunki wstępne.
4. Przedstawienie materiału bodźcowego (materiału nauczania).
5. Kierowanie przebiegiem uczenia się.
6. Wywołanie zachowania wykonawczego.
7. Dostarczenie informacji zwrotnej dotyczącej poprawności zachowania wykonawczego.
8. Ocena zachowania wykonawczego.
9. Wzmaganie trwałości i transferu wyników uczenia się.

Analiza ogniw nauczania – uczenia się pozwala nauczycielowi na zastosowanie odpowiednich czynności

⁵⁰ W. Okoń, *Proces nauczania*, Wyd. PZWS, Warszawa 1965, s. 42- 47.

⁵¹ R.M. Gagne, L.J. Briggs, W.W. Wager, *Zasady projektowania dydaktycznego*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1992, s. 165- 180.

dydaktycznych (metod, form, środków) oraz poprawne kierowanie wysiłkiem uczniów. Wincenty Okoń w oparciu o ogniwa określa czynności nauczycieli i uczniów. Przyjmuje on następujące ogniwa procesu dydaktycznego:

1. Uświadomienie uczniom celów i zadań.
2. Poznanie nowych faktów.
3. Nabywanie nowych pojęć.
4. Poznawanie prawidłowości i systematyzowanie wiedzy.
5. Przechodzenie od teorii do praktyki.
6. Wykonywanie zadań praktyczno – wytwórczych.
7. Sprawdzenie i ocena osiągnięć”.⁵²

4.3. Integracja procesów nauczania i wychowania

Toczy się nieustająca dyskusja czy szkoła odpowiada tylko za wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności, rozwój ich intelektu. Odpowiedź jest jednoznaczna, realizacja celów kształcenia oznacza jednię nauczania i wychowania, które ukształtuje akceptowane społecznie postawy ucznia, słuszne wybory wartości i przekonania. Franciszek Bereźnicki ten problem określa następująco: „dążąc do wielostronnego rozwoju osobowości uczniów, należy rozwijać różne rodzaje dyspozycji osobowościowych. Kształcenie i wychowanie powinny stanowić jednolity proces dydaktyczno – wychowawczy, w którym równocześnie powinny dokonywać się zmiany w sferze poznawczej uczniów i w sferze uczuć, woli i motywacji (...). Zaniedbywanie którejkolwiek ze sfer osobowości ucznia w toku kształcenia może wywołać niepożądane następstwa w

sensie społecznym i moralnym”⁵³.

Postulowane określenie związku nauczania z wychowaniem oznacza nadanie kształceniu zadań, tak aby służyło ono równocześnie uczeniu się, nauczaniu i wychowaniu. Należy akceptować i realizować w praktyce pedagogicznej nauczanie wychowujące.

⁵² W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 130-156.

⁵³ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 200.

ROZDZIAŁ 5

ZASADY KSZTAŁCENIA

5.1. Pojęcie i klasyfikacja zasad.

W opracowaniach dydaktycznych występują różne definicje pojęcia zasady. Najczęściej używane pojęcia to zasady nauczania (Bogdan Nawroczyński, Kazimierz Sośnicki, Wincenty Okoń).⁵⁴

Pojęcie zasad kształcenia wprowadził Wincenty Okoń i takie pojęcie funkcjonuje w opracowaniach współczesnych. Bogdan Nawroczyński podaje, że zasada to „norma wytaczająca nauczycielowi metodę pracy dydaktycznej”.⁵⁵

Kazimierz Sośnicki pod pojęciem zasad nauczania rozumie (najogólniejsze prawidła, których nauczyciel powinien przestrzegać we wszystkich swoich szczegółowych zabiegach dydaktycznych. Zabiegi te obejmują każdą czynność nauczyciela i równocześnie wpływają na taką lub inną postać kształcenia się ucznia, zależną od systemu dydaktycznego stosowanego przez nauczyciela).⁵⁶

Wincenty Okoń pojęcie zasad nauczania określa następująco: „ogólne normy postępowania dydaktycznego, których przestrzeganie umożliwia realizację celów kształcenia”.⁵⁷

Czesław Kupisiewicz zasady nauczania określa jako „normy postępowania dydaktycznego, których przestrzeganie

⁵⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 167.

⁵⁵ B. Nawroczyński, *Zasady...*, op. cit., s. 190.

⁵⁶ K. Sośnicki, *Dydaktyka ogólna*, Wydawnictwo Księgarnia Naukowa, Toruń 1948, s. 212- 213.

⁵⁷ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 169-170.

pozwala nauczycielowi zaznajomić uczniów z podstawami usystematyzowanej wiedzy, rozwijać ich zainteresowania i zdolności poznawcze oraz wdrażać do samokształcenia”.⁵⁸

Krzysztof Kruszewski przyjmuje, że zasady dydaktyczne to „ogólne normy postępowania nauczyciela w czasie przygotowania i prowadzenia lekcji umożliwiające uwzględniające jednocześnie informacji z wielu źródeł i utrzymanie kierunku czynności uczenia się uczniów”.⁵⁹

Franciszek Bereźnicki określa zasady kształcenia jako „ogólne normy postępowania dydaktycznego nauczyciela i działalności uczniów wynikające z podstawowych prawidłowości procesu dydaktycznego, których przestrzeganie zapewni lepszą realizację zakładanych celów kształcenia”.⁶⁰

Z podanych definicji można wypracować i przyjąć samodzielne rozumienie pojęcia zasad kształcenia. Klasyfikacja zasad kształcenia pozwala na przyjęcie wskazań praktycznego działania nauczyciela w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

5.2. Charakterystyka zasad kształcenia

Dokonując charakterystyki zasad kształcenia autorka przyjęła omówienie ich w pewnej kolejności wynikającej z zgodności ich klasyfikacji przyjętych przez poszczególnych dydaktyków. Kolejność omawianych zasad jest następująca:

1. Zasada świadomej aktywności uczniów.

⁵⁸ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy...*, op. cit., s. 332.

⁵⁹ K. Kruszewski, *Sztuka nauczania...*, op. cit., s. 255.

⁶⁰ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 225.

2. Zasada pogłębowości.
3. Zasada przystępności.
4. Zasada systematyczności.
5. Zasada łączenia teorii z praktyką.
6. Zasada trwałości wiedzy i umiejętności.
7. Zasada indywidualizacji i zespołowości.
8. Zasada kształtowania umiejętności uczenia się.
9. Zasada ustawiczności kształcenia.

1. Zasada świadomej aktywności uczniów

Zasada ta jest jedną z podstawowych norm, postępowania dydaktyczno-wychowawczego nauczyciela i uczniów.

Aktywność jest niezbędnym warunkiem do podjęcia nauki, świadomość pozwala na rozumienie celów i zadań, które są niezbędne do osiągnięcia pozytywnych wyników uczenia się. Należy podkreślić, że w procesie kształcenia powinny występować trzy rodzaje aktywności: aktywność intelektualna, aktywność emocjonalna, aktywność praktyczna.⁶¹

Każdy rodzaj aktywności w uczeniu się pełni określoną funkcję dając podstawy do uczenia myślenia, przeżywania i działania. Zastosowanie tej zasady w procesie kształcenia niweluje bierność, nudę uczenia. Świadomość i aktywny udział uczących się można osiągnąć, gdy nauczyciel: „odwołuje się do doświadczeń życiowych, potrzeb i zainteresowań poznawczych uczniów i umiejętnie je wykorzystuje w procesie kształcenia:

- wywołuje pozytywną motywację do nauki i zachęca ich do wysiłku;

⁶¹ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 196.

- stosuje metody kształcenia wdrażające uczniów do samodzielnej myślenia i działania;
- systematycznie uświadamia uczniom ich postępy w realizacji celów kształcenia”.⁶²

Należy przyjąć, że zasada świadomej aktywności w procesie dydaktyczno-wychowawczym przynosi wymierne, potrzebne efekty w edukacji.

2. Zasada poglądowości

Zasada ta podkreśla konieczność zdobywania wiedzy o rzeczywistości poprzez bezpośrednie poznanie rzeczy, zjawisk lub pośrednie poznanie w postaci środków dydaktycznych, takich jak: obrazy, modele, wykresy, tabele.

Poglądowość w procesie dydaktycznym umożliwia poznanie rzeczywistości poprzez aktywne spostrzeganie. Występuje poznanie zmysłowe a następnie poznanie umysłowe. Stosowanie tej zasady ma ogromne znaczenie w dydaktyce przedszkolnej i nauczania w klasach 1 – 3 w związku z właściwościami psychofizycznego rozwoju dziecka. Podstawowym sposobem realizacji zasady poglądowości jest obserwacja. Warunki konieczne poprawnej obserwacji to:

- „uczniowie muszą być nastawieni na obserwowanie określonego zjawiska przez podanie jej celu i zadań, jak też planu obserwacji,
- obserwacja powinna być wnikliwa, wyczerpująca i zmierzająca do odkrycia związków i zależności między zjawiskami,

⁶² F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 228.

- wyniki obserwacji są lepsze, gdy uczniowie prowadzą odpowiednie notatki z obserwacji”.⁶³

3. Zasada przystępności

Zasada ta często w literaturze przedmiotu określana jest jako zasada stopniowania trudności. W praktyce dydaktyczno-wychowawczej oznacza poznanie intelektu dziecka. Dostosowujemy treści, metody i środki dydaktyczne do poziomu rozwoju umysłowego dziecka i uczniów w klasie. Warunkuje to możliwość opanowania przez nich materiału. Do najważniejszych reguł, które występują w stosowaniu tej zasady należy zaliczyć:

- „realizację, treści rozpoczynać od tego, co jest uczniom znane, bliskie do tego, co jest nieznane dalekie,
- przechodzić w procesie kształcenia od tego, co jest uczniom znane, bliskie do tego, co jest nieznane, dalekie,
- w procesie nauczania- uczenia się uwzględniać różnice w tempie pracy i stopniu zaawansowania poszczególnych uczniów,
- w procesie kształcenia należy brać pod uwagę poziom całej klasy i nie przeciążać uczniów nadmiarem zadań.”⁶⁴

4. Zasada systematyczności

Zasada systematyczności ma zastosowanie w procesie

⁶³ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 230.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 230.

kształcenia w sprzężeniu zwrotnym oznacza to, że powinna być stosowana przez nauczyciela i ucznia. Uczeń w procesie uczenia się powinien systematycznie przyswajać sobie wiadomości i umiejętności oraz je utralać. Józef Półturzycki tak opisuje powinności nauczyciela w realizacji tej zasady:

- „ujmować materiał nauczania we właściwej kolejności; po przerobieniu określonej partii materiału pozwala to utworzyć z poszczególnych informacji logiczną całość, gwarantującą zrozumienie i ich trwałe przyswojenie przez słuchaczy;
- stale nawiązywać do materiału opanowanego;
- właściwy podział materiału nauczania na określone porcje;
- podkreślić sprawy i tematy główne, zasadnicze;
- dbać o systematyczne opanowanie wiedzy i zdobywanie umiejętności przez uczniów”⁶⁵

Systematyczność sprawia opanowanie wiedzy i jej wykorzystanie.

5. Zasada łączenia teorii z praktyką

Łączenie teorii z praktyką budzi u uczniów przekonanie o użyteczności zdobywanej wiedzy, a jednocześnie wywołuje pozytywne motywacje i pobudza ich aktywność. Bazowanie na praktyce czyni wiedzę teoretyczną zrozumiałą i potrzebną oraz trwalszą. Stosowanie tej zasady w kształceniu wymaga od nauczyciela takiego przekazu wiedzy, która jest powiązana z otaczającą rzeczywistością przyrodniczą, społeczną, techniczną,

⁶⁵ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 109.

kulturową. Z omawianej zasady wynikają następujące postulaty:

- „działania praktyczne uczniów winne być poprzedzone przekazaniem im określonej porcji informacji;
- reguły, zasady, definicje i prawa leżące u podstaw uczniowskich działań powinny być produktem własnej aktywności uczniów;
- działania uczniów powinny rozszerzać ich zakres wiedzy;
- operacje praktyczne uczniów powinny być kształcące;
- powiązania działań uczniów z efektywnym przekształcaniem rzeczywistości powinno mieć miejsce wszędzie tam, gdzie istnieją ku temu warunki”.⁶⁶

6. Zasada trwałości wiedzy i umiejętności

Zasada trwałości wiedzy oznacza konieczność podejmowania i stosowania przez nauczyciela licznych zabiegów dydaktycznych w celu ułatwienia uczniowi zapamiętywania wiadomości i nabywania umiejętności. Wincenty Okoń postuluje by ta zasada oznaczała „stosowanie takich metod i środków, dzięki którym wiadomości uczniów będą się stawać coraz to bardziej trwale, dokładne i głębokie, usystematyzowane i użyteczne”.⁶⁷ Czesław Kupisiewicz uważa, że posługiwanie się następującymi regułami dydaktycznymi korzystnie wpływa na realizację zasady trwałości:

⁶⁶ W. Zaczyński, *Dydaktyka*, [w]: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Pod redakcją M. Godlewskiego, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1974, s. 497.

⁶⁷ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 182.

- „należy odpowiednio ukierunkować zainteresowania uczniów do nowego materiału i wytworzyć pozytywne motywy uczenia się;
- pod względem organizacyjnym i dydaktycznym trzeba tak przygotować zajęcia, aby zapewnić każdemu uczniowi aktywny udział;
- ćwiczenia mające na celu utrwalenie przerobionego uprzednio materiału należy stosować po sprawdzeniu, czy wszyscy uczniowie dobrze go zrozumieli;
- częstotliwość powtórzeń powinna być zgodna z krzywą zapominania, a więc największa bezpośrednio po zapoznaniu uczniów z nowym materiałem;
- przekazanie informacji należy łączyć w układy logiczne, a uczniów trzeba wdrażać do naukowej weryfikacji praw, zasad i reguł;
- należy stosować systematyczną kontrolę wyników nauczania i oceny pracy ucznia co wpływa korzystnie na trwałość wiedzy”⁶⁸

Trwałość wiadomości i umiejętności zapewnia również operowanie nimi w praktycznym działaniu.

7. Zasada indywidualizacji i zespołowości

Zespoły klasowe stanowią grupę społeczną, są jednak zbiorem poszczególnych jednostek. Każdy uczeń ma inne predyspozycje, zamiłowania, uzdolnienia, poziom rozwoju umysłowego czyli różnią się znacznie między sobą właściwościami

⁶⁸ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy...*, op. cit., s. 145-146.

psychicznymi i społecznymi.

To właśnie wymaga od nauczyciela stosowania indywidualnego podejścia do każdego ucznia.

„Zasada ta wymaga umiejętności zachowania indywidualnego podejścia do ucznia w warunkach pracy zespołowej”⁶⁹. Indywidualizacja w procesie kształcenia pozwala wyrównać tempo pracy, ucznia, uwzględnić zainteresowania i doświadczenia może pobudzić uczniów mniej zdolnych do większego wysiłku, motywować do pracy a jednocześnie pozwala im uwierzyć w własne siły i możliwości. Wszystko co dzieje się z jednostką w klasie, wpływa na jakość i efekty pracy zespołowej. Słusznie podkreśla Józef Pólturzycki, że: „Prace zespołowe wiążą się ściśle z indywidualizowaniem bowiem stosowanie do rozmaitych czynności musi nastąpić wybór ich indywidualnego wykonawcy, a niezależnie od różnic indywidualnych powinni umieć sprawnie współpracować”⁷⁰. Brak wdrożenia tej zasady w procesie kształcenia oznacza, że uczniowie poniżej i powyżej poziomu przeciętnego nie osiągają rezultatów odpowiadających ich możliwością, a jednostki mało zdolne nie mogą sprostać wymogom programowym kształcenia.

8. Zasada kształcenia umiejętności uczenia się

Współczesne rozumienie uczenia się, oznacza umiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy. Proces kształcenia powinien przygotować i wyposażyć ucznia w znajomość różnych technik uczenia a także umiejętności pracy umysłowej. Znając techniki uczeń może samodzielnie dokonywać ich wy-

⁶⁹ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 235.

boru. Świadome i samodzielne planowanie i organizowanie pracy umysłowej ułatwia nabywanie informacji. Rozwijanie tych umiejętności według Józefa Półturzyckiego oznacza, taki ich zakres: „Obserwacja, korzystanie z komunikatów, wypowiedzi nauczyciela i współuczestników procesu oświatowego, korzystanie z podręcznika i innych materiałów dydaktycznych oraz środków kształcenia, nowoczesnych przekazów informacji słownej, obrazu i czynności lub ruchu na ekranie. Inną grupę umiejętności stanowią sposoby rejestrowania informacji w formie notatek, schematów, rysunków czy zapisu magnetofonowego, fotograficznego lub filmowego. Niezmiernie istotne jest takie prawidłowe rozumienie poznawanych informacji czy umiejętności z racjonalną selekcją, syntezą i własnym ujęciem opanowanych zagadnień”⁷¹. W literaturze pedagogicznej mamy dobre opracowania służące przekazywaniu technik uczenia się: Stefan Garczyński, Stefan i Jarosław Rudniański.

9. Zasada ustawiczności kształcenia

Współczesny szybki rozwój nauki, techniki i kultury wymaga od człowieka aktualizowania zdobytej wiedzy, podnoszenia kwalifikacji i stałego rozwoju osobowości. W procesie kształcenia ucznia nauczyciel powinien rozbudzić taką potrzebę samokształcenia, która będzie ustawicznym kształceniem w życiu człowieka i doskonaleniem samego siebie. Zdaniem Krzysztofa Kruszewskiego: „W zasadzie ustawiczności kształcenia przejawiają się wartości i intencje wszystkich innych zasad dydaktycznych, gdyż określają one kształt i kierunek

⁷⁰ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 112.

współczesnego procesu kształcenia”⁷².

5.3. Wdrożenie zasad w procesie kształcenia

Zasady kształcenia stosowane są w procesie nauczania w sposób bezpośredni w trakcie pracy nauczyciela z uczniami. Znajomość dyrektyw wynikających z zasad nauczania czynią proces edukacji szkolnej efektywnym i przyczyniają się do poprawy jakości kształcenia.

O skuteczności wdrożenia zasad kształcenia decyduje wiele uwarunkowań, można określić je następująco:

- pełne poznanie możliwości ucznia i jego zdolności, zainteresowań,
- trudności, które stanowią bariery w przyswajaniu wiadomości,
- stosować aktywne metody nauczania,
- motywować uczniów do sukcesu i rozumienia sensu uczenia się, poprzez wskazywanie im przydatności wiedzy w dorosłym zawodowym życiu człowieka.

Zasady kształcenia mają charakter postulatywny, stanowią sprawdzony naukowo drogowskaz postępowania nauczyciela w trosce o jakość i skuteczność pracy dydaktyczno-wychowawczej polskiej szkoły.

⁷¹ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 111.

⁷² K. Kruszewski, *Sztuka nauczania...*, op. cit., s. 254-283.

ROZDZIAŁ 6

METODY KSZTAŁCENIA

6.1. Pojęcie, rozwój i podział metod nauczania

Metody nauczania można określić jako sposób postępowania, kolejność czynności w procesie edukacji nauczyciela i ucznia. Metoda kształcenia według Wincentego Okonia „jest to wypróbowany i systematycznie stosowany układ czynności nauczyciela i uczniów, realizowanych świadomie w celu spowodowania założonych zmian w osobowości uczniów”⁷³. Bardzo podobnie metodę nauczania definiował Kazimierz Sośnicki. „Metoda nauczania jest systematycznie stosowanym przez nauczyciela sposobem pracy dydaktycznej, obejmującym różne czynności nauczyciela i uczniów, które mają prowadzić do rozumienia i opanowania nowych treści i do uzyskania przynajmniej podstawowych umiejętności związanych z tymi treściami”⁷⁴.

W nieco odmiennym określeniu występuje pojęcie metody nauczania przez Krzysztofa Kruszewskiego, „Czynności nauczyciela dzięki którym wprowadza on do lekcji wiadomości i kieruje ich obiegiem, mogą toczyć się według rozmaitych wzorców: najbardziej typowe wzorce noszą nazwę metod nauczania”⁷⁵.

Możesz przyjąć, że metody nauczania postulują jak postępowanie w procesie nauczania – uczenia się, jakie

⁷³ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 246.

⁷⁴ K. Sośnicki, *Poradnik dydaktyczny*, Wydawnictwo PZWS, Warszawa 1968, s. 47.

⁷⁵ K. Kruszewski, *Sztuka nauczania...*, op. cit., s. 134.

stosować zabiegi i czynności w tym procesie, jak dobierać formy i środki dydaktyczne aby osiągnąć oczekiwane rezultaty kształcenia. Różnorodność i ilość metod nauczania wiąże się z koniecznością ich podziału. Współczesne opracowanie podziału zaproponował Franciszek Bereźnicki i jest to koncepcja zbierająca dorobek wielu autorów.⁷⁶

Zmodyfikowany podział metod nauczania.

	→ opis	
	→ opowiadanie	
Metody	→ pogadanka	
podające	→ wykład informacyjny	
	→ objaśnienie	
	→ praca ze źródłem drukowanym	
	→ nauczanie problemowe	
Metody	→ wykład problemowy	→ burza mózgów
problemowe	→ gry dydaktyczne →	→ metoda sytuacyjna
	→ dyskusja dydaktyczna	→ metoda inscenizacji
	→ metoda badawcza	→ metoda symulacyjna
	→ drama	
Metody	→ sztuka teatralna	
eksponujące	→ wystawa (ekspozycja)	
	→ pokaz	
	→ ćwiczenia przedmiotowe	
Metody	→ metoda laboratoryjna	
praktyczne	→ pomiar	

⁷⁶ F. Bereźnicki, *Dydaktyka.....*, op. cit., s. 265.

6.2. Funkcje metod nauczania

Funkcje dydaktyczne, które spełniają metody kształcenia można określić następująco:

- poznanie nowego materiału,
- przyswojenie wiadomości,
- utrwalenie wiadomości,
- sprawdzenie osiągnięć uczniów.

6.3. Kryteria doboru metod nauczania

Wybór metod nauczania w procesie dydaktycznym zależy od celów, treści i zadań programowych a także cech psychofizycznego poziomu kształconej grupy. Wybór metod nauczania zależy także od merytorycznego i metodycznego przygotowania nauczyciela i jego przekonania o skuteczności dla efektów kształcenia danej metody nauczania, jak również od warunków i posiadanych środków dydaktycznych.

Czesław Kupisiewicz pisze, kryteria doboru metod nauczania „, mają nie tyle charakter wykluczający, co raczej ukierunkowujący, wskazują tendencje główne, aczkolwiek nie jedyne.”⁷⁷ Metody nauczania nauczyciel powinien stosować w sposób twórczy znaczenie doboru metod dydaktycznych zależy także od doświadczenia pedagogicznego nauczyciela prowadzącego zajęcia, jego osobisty stosunek do znanych i wypróbowanych oraz do nowych, z którymi dopiero trzeba się zapoznać.

Potrzebne i racjonalne i jedynie słuszne wydaje się

⁷⁷ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki...*, op. cit., s. 155.

stosowanie różnorodnych metod nauczania w edukacji szkolnej. Podkreślenia wymaga fakt, że uczestnicy procesu dydaktycznego – uczniowie powinni wiedzieć dlaczego nauczyciel wybiera takie metody dla ich własnej nauki i rozwoju intelektualnego. Podstawowym kryterium doboru metod jest staranny przemyślany ich dobór przez nauczyciela, który zapewni mu utrzymanie kierowniczej i wspierającej roli w procesie dydaktycznym i aktywności uczących się.

6.4. Metody aktywizujące jako współczesna alternatywa skutecznej edukacji (innowacje pedagogiczne)

Aktywność jest podstawową właściwością istot żywych, sposobem ich istnienia. Można podać wiele definicji aktywności, najistotniejszy ich sens należy określić jako dążenie do osiągnięcia celu w oparciu o twórcze choć określone zadania. Aktywność w procesie kształcenia należy rozumieć „jako zespół świadomych oddziaływań nauczycieli, które wspomagane odpowiednimi właściwościami psychofizycznymi uczniów oraz sprzyjającymi warunkami obiektywnymi, pozwalają wyzwolić lub zintensyfikować aktywność uczniów”.⁷⁸

Uczeń będzie aktywny gdy w procesie kształcenia spełnione zostaną następujące warunki:

- cel jest dla niego bliski i wyraźny (ma poczucie sensu tego co robi),

⁷⁸ M. Śnieżyński, *Nauczanie aktywizujące*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1984, s. 8.

- uwzględnia się jego potrzeby i zainteresowania (zadania uznaje za własne),
- ma poczucie bezpieczeństwa (prawo do błędu, otrzyma konieczne wsparcie i informacje zwrotne),
- działaniom towarzyszą odczucia i emocje,
- bierze udział w planowaniu i podejmowaniu decyzji (coś ode mnie zależy),
- odczuwa satysfakcję (lubi to robić),
- ma poczucie własnej wartości (ja to potrafię),
- dostrzega się jego wkład w pracy, a nie tylko efekt (nauczyciel i grupa dostrzegają jego wysiłek i doceniają go),
- kiedy ma możliwość zrealizowania własnych pomysłów.

Aktywne metody nauczania wycinkowo mogą przyczynić się, że nauka przestanie być nudna i monotonna a stanie się przygodą intelektualną, dzięki której uczeń odkrywa świat i dostrzega jego swoisty porządek. Dla pełni zrozumienia i możliwości wykorzystania nowoczesnych metod i technik nauczania warto poznać podział metod i technik nauczania opracowany przez Annę Klimowicz⁷⁹.

METODA	TECHNIKI
DYSKUSJA	Debata „za” i „przeciw”
Cele	Debata panelowa
Kształcenie umiejętności	Debata oksfordzka

⁷⁹ A. Klimowicz, *Aktywizujące metody nauczania*, [w]: M. Owczarz, *Poradnik edukatora*, Warszawa 2005, s. 189.

wzajemnego słuchania, formułowania argumentów, stawiania tezy, prezentowania swojego stanowiska, wyciągnięcia wniosków	Dyskusja punktowana Metaplan Poker kryterialny Sześć kapeluszy wg de Bono Akwarium
WCHODZENIE W ROLE Cele Uczenie się empatii – rozumienia motywów różnych zachowań; doskonalenie umiejętności komunikacyjnych i umiejętności prezentacji swojego stanowiska	Gry i zabawy dydaktyczne Odgrywanie scenek Przeprowadzanie wywiadów, ankiet i sondaży Symulacja Techniki dramy
ANALIZOWANIE I ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW Cele Kształcenie umiejętności i wnikliwej analizy sytuacji problemowej; ustalenie priorytetów, poszukiwania rozwiązań; wyszukiwania i formułowania argumentów	Burza mózgów Drzewo decyzyjne Procedura „U” Ranking diamentowy Analiza SWOT Technika grupy nominalnej Zalety, wady i to co interesujące
UCZENIE SIĘ W MAŁYCH ZESPOŁACH Cele Uczenie się współpracy, odpowiedzialności;	Łączenie wielu metod i technik

doskonalenie umiejętności komunikacyjnych	
PROJEKT Cele Integracja wiedzy szkolnej z poza szkolną, praktyczne wykorzystanie wiedzy i umiejętności; twórcze myślenie, integracja treści różnych przedmiotów nauczania, umiejętność podejmowania samodzielnych decyzji, planowania, samodzielnej i grupowej pracy, rozwiązywania problemów, selekcji informacji, analizowania treści; rozwijanie samorządności, zmniejszanie dystansu pomiędzy szkołą a środowiskiem lokalnym; kształtowanie odpowiedzialności i współodpowiedzialności, rozwijanie osobistych zainteresowań, kształcenie umiejętności samooceny oraz prezentacji wyników pracy	Łączenie wielu metod i technik

<p>STACJE ZADANIOWE Cele W zależności od przygotowanych dla uczestników zadań: kształcenie umiejętności czytania ze zrozumieniem, wyszukiwania informacji, analizowania podanych informacji: kształcenie umiejętności planowania pracy – czasu, kolejności czynności</p>	<p>Łączą różne techniki; powinny być tak przygotowane, by rozwiąły różne umiejętności</p>
<p>PORTFOLIO (Teczka) Kształtowanie umiejętności wyszukiwania i gromadzenia odpowiednich informacji oraz selekcji materiałów; kształtowanie systematyczności oraz umiejętności samooceny</p>	<p>Portfolio tematyczne lub służące obserwacji rozwoju osób uczących się (praca indywidualna albo grupowa)</p>
<p>WIZUALIZACJA Kształtowanie umiejętności wydobywania kwintesencji z tekstu; wzbogacanie słownictwa, doskonalenie umiejętności zapamiętywania, kojarzenia; uczenie właściwego</p>	<p>Mapy myśli Mapy skojarzeń Rysowanie ilustracji i komiksów Sporządzanie plakatów Układanie rebusów Wystawa interaktywna</p>

rozumienia i umiejętności interpretacji terminów i symboli	
--	--

Podsumowaniem stosowania aktywnych metod nauczania mogą być słowa Kazimierza Denka: „Podstawą edukacji jutra jest dobra szkoła. Jest ona placówką: edukacji twórczej, poszukującej, aktywnej i wielostronnej aktywności uczniów; wprowadzającej podopiecznych w życie zbiorowe i społeczne; sprzyjającej możliwości czynnego uczestniczenia wychowanków w całokształcie różnorodnej działalności oraz zapewniającej im miejsce na indywidualne traktowanie każdego z nich”.⁸⁰

⁸⁰ K. Denek, *Tatrzańskie dyskursy wokół edukacji jutra*, [w:] *Edukacja jutra*, red. T. Koszczyc, J. Jonkisz, S. Toczec-Werner, Wrocław 2007, t.1, s. 126.

ROZDZIAŁ 7

ŚRODKI DYDAKTYCZNE W PROCESIE KSZTAŁCENIA

7.1. Pojęcie środków dydaktycznych, podział i ich funkcje

Środki dydaktyczne są to „przedmioty, które dostarczają uczniom określonych bodźców sensorycznych oddziaływujących na wzrok, słuch, dotyk itp., ułatwiają im bezpośrednio i pośrednio poznawanie rzeczywistości”.⁸¹ Edward Fleming, podaje, że środki dydaktyczne to; „przedmioty materialne i znaki symboliczne, ułatwiające poznanie obiektywnej rzeczywistości i nabywania umiejętności jej przekształcania”.⁸²

Franciszek Bereźnicki proponuje przyjęcie zakresu pojęcia środków dydaktycznych z uwzględnieniem;

- „treści konkretnego środka, przekazywania jako zespół bodźców sensorycznych, czyli komunikat, np. obraz filmów
- podłoże materialne, na którym została zapisana określona treść, czyli nośnik komunikatu na przykład taśmy
- środek przekazu, umożliwiający nadanie komunikatu odbiorcy, czyli urządzenie techniczne, służące do
- „ożywienia” komunikatu zapisanego na nośniku materialnym”⁸³

⁸¹ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy...*, op. cit., s. 242.

⁸² E. Fleming, *Unowocześnienie systemu dydaktycznego*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1984, s. 14-15.

⁸³ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 370.

Środki dydaktyczne można podzielić na dwie podstawowe grupy; środki proste; wzrokowe i słuchowe oraz złożone; wizualne, audialne, i audiowizualne. Pozytywna ocena wpływu środków dydaktycznych w zakresie optymalizacji procesu kształcenia zapewnia im trwałe miejsce w dydaktyce. Współcześnie ważna jest umiejętność racjonalnego łączenia nowoczesnych środków dydaktycznych z środkami tradycyjnymi. Wytworzył się w praktyce nowy system określany jako „multimedia-system”, który według Wincentego Okonia oznacza: „swoisty układ audiowizualnych środków umożliwiających, w połączeniu z układem tradycyjnych środków- optymalizację procesu uczenia się określonych treści oraz uzyskania wyższych efektów. System ten obejmuje m.in. film, przezrocza, telewizję, radio, nauczanie programowane (podręczniki i ewentualnie maszyny dydaktyczne), przedmioty demonstrowane, mapy i obrazy oraz wyposażenie laboratoryjne.

Środki te włączone odpowiednio w tok czynności nauczyciela i uczniów, dobrane do tematu zajęć dydaktycznych”⁸⁴.

Zdaniem Józefa Półturzyckiego opracowany i stale otwarty na doskonalenie system multimedialny obejmuje następujące elementy:

- „samodzielną naukę uczącego się w domu,
- korzystanie z lekcji telewizyjnych i radiowych;
- zajęcia bezpośredniego nauczania w szkole,

⁸⁴ W. Okoń, *Nowy ...*, op. cit., s. 179.

- konsultacje i porady nauczycieli oraz egzaminy”⁸⁵

Autor ten postuluje aby nauczyciel przygotował ucznia do świadomego z nich korzystania w trakcie procesu kształcenia na lekcjach.

Środki dydaktyczne pełnią określone funkcje w procesie kształcenia, są podstawowym narzędziem pracy dydaktycznej, wzmacniają proces poznawczy, wdrażają zasadę pogłębliwości i przyczyniają się do wzrostu efektów nauczania i uczenia się. W procesie kształcenia środki dydaktyczne spełniają wiele funkcji najczęściej wymieniane w literaturze przedmiotu są następujące: motywacyjną, poznawczą, dydaktyczną i wychowawczą.

FUNKCJE ŚRODKÓW DYDAKTYCZNYCH ⁸⁶		
Funkcje dydaktyczne	Środki	
1. Poznawanie rzeczywistości	- w postaci naturalnej	naturalne przedmioty oraz zjawiska i procesy, czyli sama rzeczywistość
	- w postaci zastępczej	modele, obrazy, filmy, przezrocza, nagrania magnetowidowe

⁸⁵ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 250.

⁸⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 287- 290.

	- w postaci uogólnionej	mapy, globusy, plany, diagramy, wykresy, abstrakcyjne modele
2. Poznanie wiedzy o rzeczywistości	- eksponowanie wiadomości	podręczniki
	- eksponowanie wiadomości za pomocą tekstów	teksty drukowane poprzez kserografy, kopiarki, drukarki
	- eksponowanie wiadomości za pomocą urządzeń technicznych	grafoskopy, czytniki, maszyny dydaktyczne, komputery
3. Kształtowanie emocjonalnego stosunku do rzeczywistości	- eksponowanie wartości społecznych, moralnych, estetycznych i innych	obrazy, przezrocza, filmy, płyty, taśmy z nagraniami, płyty, telewizja, programy komputerowe, dzieła sztuki
4. Działanie przetwarzające rzeczywistość	- kształcenie sprawności językowych	płyta gramofonowa, kompaktowa, kaset magnetofonowa

	- kształcenie sprawności poznawczo-badawczych	urządzenia symulacyjne, komputery, wyposażenie laboratoryjne gabinetów przedmiotowych
	-kształcenie sprawności ogólnotechnicznych	narzędzia, symulatory, komputery

7.2. Rola środków kształcenia w procesie edukacji

Różnorodność środków dydaktycznych sprawia, że dzięki ich racjonalnemu i wzrastającego powszechnego stosowania wzrasta jakość i efektywność kształcenia. Werbalne i podające metody nauczania ulegają ograniczeniu a zwiększa się rola technicznych środków dydaktycznych a szczególnie technik komunikacyjnych. Wzrasta poczucie odpowiedzialności nauczyciela za dobór środków kształcenia do celu i treści procesu dydaktycznego. Upowszechnienie nowoczesnych środków dydaktycznych wymaga przygotowania nauczycieli do ich obsługi i wykorzystania. Aby środki dydaktyczne były poprawnie wykorzystane w procesie nauczania – uczenia się muszą odpowiadać warunkom dydaktycznym:

- poprawność rzeczowa,
- poprawność naukowa,
- przystępność,
- wartość estetyczna,
- celowość

oraz warunkom technicznym:

- doskonałość techniczna (sprawdzone działanie),
- prostota,
- trwałość,
- bezpieczeństwo.

Badania empiryczne potwierdzają, że środki dydaktyczne okazują się pomocne w nauczaniu i uczeniu się, a w szczególności w zaznajamianiu z nowym materiałem, kształtowania motywów uczenia się, powtarzania i utrwalania oraz kontroli i ocenie efektów kształcenia.

ROZDZIAŁ 8

ZNACZENIE PRZYGOTOWANIA NAUCZYCIELA DO ZAJĘĆ EDUKACYJNYCH

8.1. Formy zajęć edukacyjnych a przygotowanie merytoryczne i metodyczne nauczyciela do ich prowadzenia

Formy organizacyjne kształcenia, warunkujące prace nauczyciela, wskazują jak organizować tę pracę stosownie do tego, kiedy w jakim celu i kto ma być podmiotem tego kształcenia.

Czesław Kupisiewicz do głównych kryteriów podziału form organizacyjnych kształcenia zalicza:

- „liczbę uczniów uczestniczących w procesie nauczania-uczenia się (formy jednostkowe i zbiorowe pracy ucznia)
- miejsce uczenia się (zajęcia szkolne i poza szkolne)
- czas trwania zajęć dydaktycznych (zajęcia lekcyjne i poza lekcyjne)”.⁸⁷

⁸⁷ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy...*, op. cit., s. 183.

Franciszek Bereźnicki w sposób graficzny następująco ujmuje formy kształcenia:

W procesie kształcenia niezależnie od form organizacyjnych wiodącą rolę pełni nauczyciel.

W trakcie prowadzenia zajęć ujawnia on swoje umiejętności dydaktyczno-wychowawcze, odzwierciedlające jego przygotowanie naukowe, dobór odpowiednich zasad, metod i środków nauczania i wychowania, możliwość stworzenia pozytywnej atmosfery pracy i wzbudzenia motywacji młodzieży do aktywnego udziału uczenia się. Postulaty te odnoszą się do każdej formy organizacyjnej związanej z właściwym przygotowaniem nauczyciela do prowadzenia zajęć. W praktyce pedagogicznej przygotowanie nauczyciela do prowadzenia zajęć dydaktyczno-wychowaw-

czych powinno opierać się o codzienne planowanie pracy. Twórczy nauczyciel, planuje swą codzienną pracę i starannie się przygotowuje do przeprowadzenia zajęć. Słusznie podkreśla Wincenty Okoń określając codzienne plany pracy nauczyciela jako: „Pozwalające mu nie tylko odświeżyć i stale rozszerzać wiedzę metodyczną i rzeczową z danego przedmiotu, lecz także rozwijać własne myślenie, inicjatywę i pomysłowość”.⁸⁹

8.2. Scenariusze zajęć i ich struktura

Potwierdzeniem przygotowania nauczyciela do zajęć jest opracowany scenariusz (konspekt), który zawiera temat zajęć, założone do realizacji cele operacyjne (główny, szczegółowe) oraz przebieg (tok) zajęć, co stanowi rozwinięcie i skonkretyzowanie planu zajęć. Każdy scenariusz zajęć powinien zawierać stronę metodyczną procesu nauczania-uczenia się (cele operacyjne, rejestr metod i środków dydaktycznych) oraz stronę merytoryczną (określenie wiadomości i umiejętności, ich rodzaj i zakres). Merytoryczna część zajęć podpowiada dobór odpowiednich metod, środków dydaktycznych. Dominującą formą zajęć w pracy pedagogicznej jest prowadzenie lekcji. Celowym wydaje się (dla praktyki pedagogicznej) przekazać strukturę konspektu zajęć lekcyjnych. Proszę pamiętać, że nie ma jednej nieziennej formy, scenariusza zajęć muszą one być dostosowane do typu lekcji. Scenariusz lekcji może zawierać następującą strukturę:

- „przedmiot zajęć, klasa;

⁸⁸ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 312.

⁸⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 397.

- temat lekcji (główne zagadnienie dydaktyczne, które będzie przedmiotem opracowania na lekcji);
- cele lekcji (należy je formułować w kategoriach konkretnych czynności, operacyjnie według przyjętej taksonomii celów);
- metody nauczania i uczenia się stosowane w poszczególnych ogniwach lekcji;
- środki dydaktyczne konieczne do poszczególnych fragmentów treści kształcenia;
- plan ogólny lekcji zawiera strukturę zajęć uwzględniającą trójdzielny układ; część przygotowawczą, część podstawową i końcową, a w ich ramach głównie główne ogniwa lekcji;
- szczegółowy przebieg lekcji zawiera rozwinięcie poszczególnych punktów planu ogólnego – zgodnie z celami lekcji”⁹⁰.

Takie przygotowanie scenariusza zajęć wymaga od nauczyciela dobrej znajomości i opanowania wiadomości programowych przedmiotu oraz pełnej znajomości metod nauczania. Po przeprowadzeniu zajęć nauczyciel winien dokonać kompleksowej analizy realizacji celów zajęć, osiągnięć wyników, błędów, niedociągnięć w celu doskonalenia w perspektywie kolejnych zajęć.

⁹⁰ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 379.

8.3. Rola oceny i motywacji w procesie edukacji szkolnej

Ważnym elementem pracy pedagogicznej jest ocenianie „sprawdzenie i ocenianie osiągnięć stanowi nieodłączny element procesu kształcenia, nazywany coraz częściej ewaluacją osiągnięć szkolnych uczniów”.⁹¹ Przyjęcie takiego rozumienia oceniania wskazuje, że ocenianie to proces, nie może być sporadyczne nie może być przypadkowe, ocenianie wymaga obiektywnych i rzetelnych narzędzi pomiaru. Ocenianie osiągnięć ucznia ma duże znaczenie dydaktyczne i wychowawcze. Ocenia w procesie kształcenia spełnia określone funkcje; selekcji społecznej, informacyjną, funkcję dydaktyczną oraz wychowawczą. Współczesna dydaktyka przyjmuje, że przedmiotem oceny szkolnej winny być wiadomości, umiejętności i nawyki jak również poprawność logicznego myślenia. „Ocena aby spełnić swe zasadnicze funkcje dydaktyczne i wychowawcze, musi być sformułowana zgodnie z jej podstawowymi cechami, do których należą: obiektywność, jawność, instruktywność i element mobilizacji do dalszej pracy”.⁹²

Zdaniem większości pedagogów należy wprowadzić nowe formy oceniania; propozycje te sugerują przyjęcie w ocenianiu następujących kryteriów;

- umiejętność samodzielnego myślenia,
- motywacje uczenia się,
- postępy w uczeniu się,

⁹¹ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 422

⁹² J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 267

- wkład pracy w uczenie się,
- warunki domowe i środowiskowe uczenia.

Ocenianie dziś to najczęściej aktualny stan wiedzy, rzeczywiste osiągnięcia uczniów. Józef Półturzycki podaje następujące kryteria oceny szkolnej: „pierwsze dotyczy strony poznawczej odpowiedzi uczniów, czyli jakości i zakresu wiedzy uczniów; drugie dotyczy rozwoju osobowości ucznia, a szczególnie rozwoju myślenia i mowy; trzecie wiąże się ze stroną wychowawczą nauczania”.⁹³

Ocena pracy ucznia wyrażana jest najczęściej stopniem różne są metody sprawdzenia uczniów, spotykamy w literaturze ich podział na konwencjonalne i drugą metody testowe. W metodach konwencjonalnych umieszcza się ustne odpowiedzi uczniów na zadane pytania nauczyciela, kontrola pisemna klasowa (sprawdzian, klasówka, kartkówka) domowa (wypracowanie, zadanie, itp.) Ważnym i ciągle niedocenianym elementem oceniania w praktyce pedagogicznej jest włączenie do współoceny uczniów co mogło by stanowić podstawę do samooceny, której walory wychowawcze są ogromne. Franciszek Bereźnicki tak określa warunki konieczne do spełnienia funkcji dydaktyczno- wychowawczych oceny;

- „przebiegają w atmosferze życzliwości, zaufania i zrozumienia między nauczycielem a uczniami,
- obejmują kontrolą cały proces dydaktyczny,
- pozwalają na każdym etapie kontroli (wstępnej, bieżącej, końcowej) jak najwcześniej wykryć istotne braki i błędy, ustalić ich przyczyny oraz opracować ćwiczenia

⁹³ J. Półturzycki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 296.

- korekcyjne i profilaktyczne,
- wyzwalają pozytywne motywacje do osiągnięcia lepszych rezultatów,
 - różnicują osiągnięcia uczniów i pozwalają na indywidualizację w nauczaniu,
 - wdrażają do samokontroli i samooceny,
 - informują nauczyciela o własnych błędach i błędach
 - w pracy dydaktycznej oraz stosunku do uczniów i skłaniają do refleksji pedagogicznej do poszukiwania lepszych metod pracy,
 - są słuszne z punktu widzenia wymagań społecznych oraz są zgodne aprobowane przez nauczyciela, uczniów i rodziców,
 - nie powodują ujemnych skutków ubocznych”.⁹⁴

8.4. Nowy system oceniania

Przeprowadzona reforma programowo organizacyjna systemu edukacji wprowadza nowy system oceniania. System ten przyjmuje dwa nurty oceniania:

- ocenianie wewnątrz-szkolne,
- ocenianie zewnętrzne.

Ocenianie wewnątrz-szkolne obejmuje:

1. Formułowanie przez nauczycieli wymagań edukacyjnych oraz informowania o nich uczniów i rodziców,
2. Bieżące ocenianie i śródroczne klasyfikowanie, według skali i ustaleń w formach przyjętych

⁹⁴ F. Bereźnicki, *Dydaktyka...*, op. cit., s. 428.

w danej szkole,

3. Przeprowadzenie egzaminów klasyfikacyjnych,
4. Ustalenie ocen klasyfikacyjnych na koniec roku szkolnego i warunki ich poprawiania.

Przyjęcie skali ocen jest autonomiczne w danej szkole, przyjęta przez radę pedagogiczną z dwoma zastrzeżeniami;

- w klasach 1-3 zawsze obowiązuje ocena opisowa,
- wszyscy nauczyciele danej szkoły stosują skalę ocen określoną w statucie szkoły.

Ocenianie zewnętrzne jest czynnością podsumowującą określony etap kształcenia. Sprawdziany i egzaminy zewnętrzne organizują i przeprowadzają okręgowe komisje egzaminacyjne. Egzaminy zewnętrzne obejmują sprawdzenie poziomu kształcenia po szkole podstawowej, egzamin w trzeciej klasie gimnazjum, egzamin maturalny. Ocena i analiza wyników sprawdzianów i egzaminów przez Komisje Okręgowe stanowią podstawę do typologii jakości pracy poszczególnych placówek oświatowych w danym okręgu, regionie, są podstawą opracowania programów usprawniających funkcjonowanie szkoły.

BIBLIOGRAFIA:

1. Arends R.J., *Uczymy się nauczać*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1994.
2. Bandura L., *O procesie uczenia się*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1968.
3. Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Wyd. Impuls, Kraków 2007.
4. Denek K., *Tatrzańskie dyskursy wokół edukacji jutra*, [w:] *Edukacja jutra*, red. T. Koszycz, J. Jonkisz, Toczek-Werner S., Wrocław 2007, t. 1.
5. Denek K., *Unowocześnienie procesu kształcenia. Operacjonalizacja celów kształcenia*, Wyd. Adam Marszałek, Kalisz 1990.
6. Denek K., *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Poznań-Toruń 1994.
7. Doroszewski W., *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo WP Warszawa 1960.
8. Fleming E., *Unowocześnienie systemu dydaktycznego*, Wyd. WSiP, Warszawa 1984.
9. Gargne R.M., Briggs L.J., Wager W.W., *Zasady projektowania dydaktycznego*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1992.
10. Hessen S., *Struktura i treść szkoły współczesnej*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1959.
11. Klimowicz A., *Aktywizujące metody nauczania*, [w]: M. Owczarz *Poradnik edukatora*, , Warszawa 2005.
12. Komeński J.A., *Wielka dydaktyka*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1956.
13. Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*,

- Wydawnictwo PWN, Warszawa 1997.
14. Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Wyd. PWN, Warszawa 1984.
 15. Kwieciński Z., *Dynamika funkcjonowania szkoły*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Warszawa 1990.
 16. Lewowicki T., *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*, Wydawnictwo WPUW Warszawa 1994.
 17. Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1967.
 18. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. PWN, Warszawa 1988.
 19. Okoń W., *Proces nauczania*, Wyd. PZWS, Warszawa 1965.
 20. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Wyd. PWN Warszawa 1975.
 21. Okoń W., *Wielka Encyklopedia Powszechna*, Wyd. PWN, Warszawa 1964, t. 3.
 22. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wyd. PWN Warszawa 1987.
 23. Okoń W., *Elementy dydaktyki szkoły wyższej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1971.
 24. Pomykało W. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1993.
 25. Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydawnictwo, Adam Marszałek, Toruń 2007.
 26. *Reforma systemu edukacji. Projekt*, Wydawnictwo MEN, Warszawa 1999.
 27. Siemak-Tylikowska A., *Podstawy teorii doboru treści kształcenia*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1985.
 28. *Słownik etyczny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1980.

29. *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978, t. 1.
30. Sośnicki K., *Poradnik dydaktyczny*, Wydawnictwo PZWS, Warszawa 1968.
31. Sośnicki K., *Dydaktyka ogólna*, Wydawnictwo Księgarnia Naukowa, Toruń 1948.
32. Śnieżyński M., *Nauczanie aktywizujące*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1984.
33. Włodarski Z., *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Wydawnictwo WSiP Warszawa 1980.
34. Wojnar J., *Rozmowa z profesorem Bogdanem Suchodolskim*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1991, nr 3.
35. Zaczyński W., *Dydaktyka* [w]: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, pod redakcją M. Godlewskiego, Wyd. PWN, Warszawa 1974.
36. *Założenia i tezy raportu o stanie oświaty*, Wydawnictwo Komitet Ekspertów, Warszawa 1973.

Tekst nie był wcześniej publikowany
Barbara Polak